

DANUTA STANULEWICZ

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny
Gdańsk
angds@ug.edu.pl

Leksem *błękitny* w polskiej prozie (badania korpusowe)

Słowa kluczowe

błękitny, niebieski, proza, Narodowy Korpus Języka Polskiego

Keywords

błękitny ‘blue’, sky ‘blue’, *niebieski* ‘blue’, prose, National Corpus of Polish

1. Wstęp

Celem artykułu jest omówienie występowania przymiotnika *błękitny* w tekstach zgromadzonych w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP), dostępnym pod adresem www.nkjp.pl. Pod uwagę brana będzie kategoria „proza” w zrównoważonym podkorpusie liczącym ok. 240 milionów słów (w całym korpusie znajduje się ok. 1,5 mld słów). Korpus oferuje dwa narzędzia przeszukiwania jego tekstów: wyszukiwarkę IPI PAN Poliqarp i wyszukiwarkę PELCRA. W analizie użycia leksemu *błękitny* posłużę się tą drugą, której działanie i możliwości dokładnie opisuje Piotr Pęczik¹.

Należy we wstępie przypomnieć, że przymiotnik *błękitny* definiowany jest w słownikach następująco:

---

¹ Piotr Pęczik, „Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP”, w: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. Adam Przepiórkowski, Mirosław Bańko, Rafał L. Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012), 253–273. Książka dostępna również pod adresem: www.nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf, dostęp 25.10.2016.

- „niebieski, modry, lazurowy”²,
- „intensywnie niebieski; lazurowy”³,
- „jasnoniebieski”⁴,
- „Coś, co jest błękitne, ma kolor jasnoniebieski, taki jak kolor pogodnego nieba”⁵.

Jak jasno wynika z tych definicji, *błękitny* uważany jest albo za synonim podstawowej nazwy barwy, jaką jest *niebieski*, albo za nazwę intensywnego bądź jasnego odcienia koloru niebieskiego; ewentualnie przywoływany jest wzorzec, kiedy jest mowa o kolorze pogodnego nieba⁶. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że dla użytkowników

² Hasło *błękitny*, w: *Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/blekitny;5413968.html>, dostęp 26.11.2016.

³ Hasło *błękitny*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/blekitny;2445299.html>, dostęp 26.11.2016.

⁴ Hasło *błękitny*, w: *Nowy słownik języka polskiego*, red. Bogusław Dunaj (Warszawa: Wilga, 2005), 38.

⁵ Hasło *błękitny*, w: *Słownik języka polskiego*, red. Mirosław Bańko (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), I, 135.

⁶ O barwie niebieskiej w języku polskim pisali m.in. Mirosława Ampel-Rudolf, *Kolory. Z badań leksykalnych i semantyczno-skladniowych języka polskiego* (Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1994), 95–105; Ewa Badyda, „Niebieskie oczy matki i błękitne oczy królowej Amazonek, czyli funkcje koloru niebieskiego w poezji Zbigniewa Herberta”, *Język Polski*, 81/1–2 (2001), 68–75; Mirosława Białoskórska, „Pole błękitu w lirykach Leopolda Staffa”, w: *Barwa w języku, kulturze i literaturze II*, red. Ewa Komorowska, Danuta Stanulewicz (Szczecin: Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe ZAPOL, 2010), 103–125; Kwiryna Handke, „Niebieskie lasy”, *Prace Językoznawcze 26: Studia Historycznojęzykowe* (2001), 58–62; Ewa Komorowska, „O kolorze nieba w zwierciadle współczesnego języka polskiego i rosyjskiego”, w: *Слово в словаре и дискурсе. Сборник научных статей к 50-летию Харры Вальтера*, red. Валерий М. Мокиенко, Михаил Алексеев (Moskwa: Издательство «Эллис», 2006), 113–119; „Niebieski/błękitny w polském языке i синий/голубой в русском языке в семантико-когнитивном плане”, w: *Русистика и современность. Материалы X международной научно-практической конференции 26–28 октября 2007. Том 1. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация*, red. Ирина П. Лысакова (Санкт-Петербург: Издательский дом «МИРС», 2007), 170–177; *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010), 156–165; Ryszard Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wydanie drugie rozszerzone (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004), 113–126; Alfred Zaręba, „Nazwy barw niebieskich w dialektach i historii języka polskiego”, *Język Polski* 30 (1950): 11–31; *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego* (Wrocław: Ossolineum, 1954), 36–55. Zob. także publikacje mojego autorstwa: Danuta Stanulewicz, „Is the Polish term for blue a typical basic colour term?”, w: *Cognitive Linguistics Today*, red. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Kamila Turewicz (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002), 417–433; „Blue in English and Polish”, w: *Europa der Sprachen: Sprachkompetenz – Mehrsprachigkeit – Translation. Akten des 35. Linguistischen Kolloquiums in Innsbruck 2000. Teil I: Sprache und Gesellschaft*, red. Lew N. Zybatow (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2003), 213–222; *Colour, Culture and Language: Blue in Polish* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009); „On using componential analysis in investigating colour vocabulary: Features of selected Polish words for blue”, w: *Linguistic Insights: Studies on Languages*, red. Isabel de la Cruz Cabanillas, Cristina Tejedor Martinez (Alcalá: Universidad de Alcalá Servicio de Publicaciones, 2014), 70–83; „Stalość i zmienność w polskim leksykonie barw: ewolucja nazw barw niebieskich”, w: *Stalość i zmienność w językach i kulturach świata. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Ewie Komorowskiej z okazji 30-lecia pracy naukowej*, t. I, red. Dorota Dziadosz, Agnieszka Krzanowska, Agnieszka Szlachta (Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014), 395–416.

języka polskiego *błękitny* odnosi się przeważnie do jasnej barwy niebieskiej, nie zawsze intensywnej⁷.

2. Występowanie przymiotnika *błękitny* w zrównoważonym podkorpusie NKJP – dane liczbowe, typy tekstów i kanały

W zrównoważonej wersji Narodowego Korpusu Języka Polskiego liczącej około 240 mln słów przymiotnik *błękitny* występuje 5439 razy w 4922 akapitach w 2303 różnych tekstach. Prześledźmy występowanie tego leksemu w różnych rodzajach tekstów i kanałach, a także jego profil czasowy. Trzeba tu wyjaśnić, że w obliczeniach częstości występowania leksemów i wyrażań/zwrotów PELCRA bierze pod uwagę nie liczbę wszystkich wystąpień, a liczbę akapitów⁸.

W korpusie przyjęto następującą klasyfikację tekstów: publicystyczne (w skrócie: publ), literatura faktu (fakt), literatura (lit) (obejmująca głównie utwory prozatorskie, z innych tekstów występują tu m.in. utwory poetyckie i scenariusze filmowe – z powodu tej niejednorodności tekstów nie biorę tej kategorii pod uwagę w niniejszych badaniach), proza (lit-proza), poezja (lit-poezja), dramat (lit-dramat), internetowe interaktywne (np. fora, blogi z komentarzami, listy dyskusyjne) (net-interakt), internetowe nieinteraktywne (np. strony domowe, blogi bez komentarzy) (net-nieinterakt), naukowo-dydaktyczne (nd), urzędowe (urzed), informacyjno-poradnikowe (inf-por), mówione medialne (media), mówione konwersacyjne (konwers), quasi-mówione (qmow) i inne (nklas)⁹. Wyniki dla zapytania *błękitny**10*, dotyczące typów tekstów, przedstawione są w tabeli 1 i na rysunku 1.

Tabela 1. Profil występowania przymiotnika *błękitny* w NKJP (podkorpus zrównoważony) – typy tekstów

Lp.	Typ	Liczba wystąpień (A)	Słowa w kategorii (B)	Częstość na 1 mln (A/(B/1M))
1	2	3	4	5
1	publicystyczne	2800	129 475 805	21,626
2	literatura	1327	30 230 684	43,896

⁷ Piszę o tym w: Danuta Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*, 126–127; „On using componential analysis”, 77–78.

⁸ Podana tu liczba akapitów zawierających leksem *błękitny* wynosi 4922, natomiast w tabelach 1 i 2 – odpowiednio 4916 i 4920. Te drobne różnice wynikają prawdopodobnie z brakujących znakowań typu tekstu i kanału.

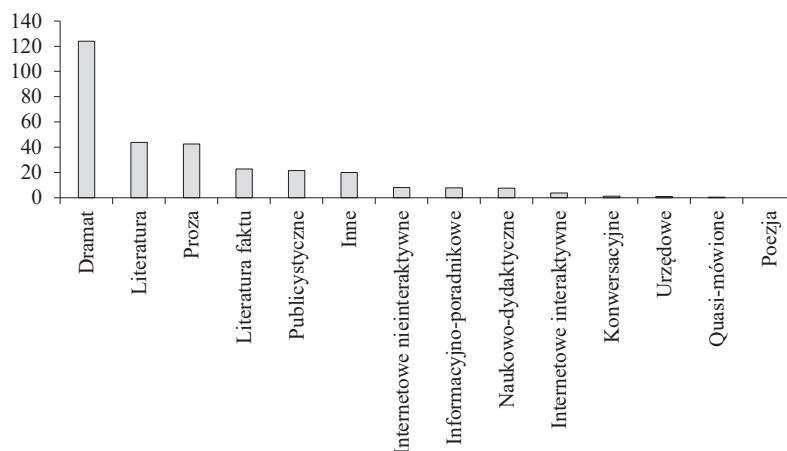
⁹ Pęzik, „Wyszukiwarka PELCRA”, 269; Rafał L. Górski, Marek Łaziński, „Typologia tekstów w NKJP”, w: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. Adam Przepiórkowski i in. (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012), 14–16. Książka dostępna również pod adresem: http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_książka.pdf, dostęp 25.10.2016.

¹⁰ Użycie dwóch gwiazdek w zapytaniu oznacza, że wyszukiwarka ma podać wszystkie formy fleksyjne danego słowa.

1	2	3	4	5
3	literatura faktu	339	14 874 971	22,79
4	proza	192	4 512 240	42,551
5	naukowo-dydaktyczne	65	8 680 759	7,488
6	informacyjno-poradnikowe	64	8 078 242	7,923
7	inne	45	2 245 020	20,044
8	internetowe interaktywne	34	9 218 718	3,688
9	internetowe nieinteraktywne	30	3 717 246	8,07
10	quasi-mówione	9	23 323 854	0,386
11	dramat	6	48 374	124,034
12	urzędowe	3	3 450 662	0,869
13	konwersacyjne	2	1 774 144	1,127
14	poezja	0	74 793	0
	Ogółem	4916	239 705 512	20,508

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016.

Rysunek 1. Profil występowania przymiotnika *błękitny* w NKJP (podkorpus zrównoważony) – typy tekstów (częstości na milion słów)

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016.

Jak pokazują dane, leksem *błękitny* najczęściej notowany jest w literaturze pięknej – w kategoriach „dramat” (częstość: 124,034 na 1 mln słów), „literatura” (42,551) i „proza” (42,551), przy czym trzeba tu odnotować zadziwiająco nieobecność tego przymiotnika w kategorii „poezja”¹¹. Jednak otrzymanych wyników ani dla pierwszej kategorii („dramat”), ani dla ostatniej („poezja”) nie należy uważać za miarodajne, gdyż kategorie te są objętościowo niewielkie w porównaniu z pozostałymi typami tekstów (liczby słów podane są w czwartej kolumnie tabeli 1) – przypomnieć tu należy, że struktura podkorpusu zrównoważonego

¹¹ Piszę o tym w pracy: Danuta Stanulewicz, „Wykorzystanie korpusów w badaniach znaczenia (na przykładzie nazw barw)”, w: *Słowa bez tajemnic I: Słowa w systemie i w tekście*, red. Beata Milewska, Dagmara Maryn-Stachurska (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016), 36–37.

odzwierciedla proporcje tekstów czytanych przez Polaków – przy opracowaniu kryteriów reprezentatywności wykorzystano badania nad czytelnictwem¹².

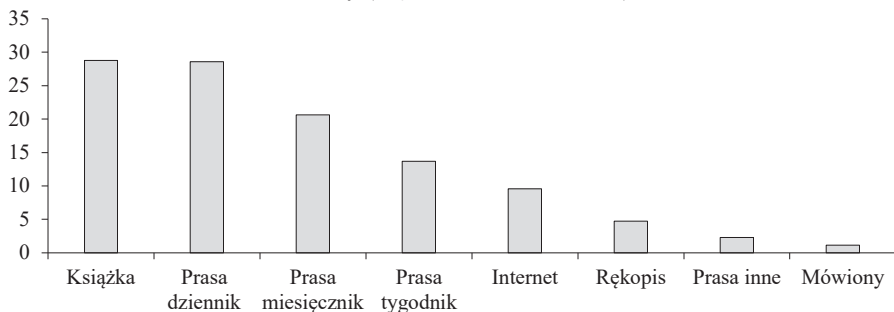
Wyszukiwarka PELCRA umożliwia również analizę częstości słów lub wyrażeń/zwrotów w „kanałach”, wśród których wyróżniono następujące: prasa – dziennik, prasa – tygodnik, prasa – miesięcznik, prasa – inne, książka, ulotka, rękopis (rkps), mówiony oraz internet¹³. Tabela 2 i rysunek 2 przedstawiają częstości leksemu *błękitny* w tych kanałach. Jak łatwo zauważyć, występuje on najczęściej w książkach i w prasie – dziennikach (częstości odpowiednio: 28,787 i 28,604 na 1 mln słów, przy czym średnia dla wszystkich kanałów wynosi 20,561).

Tabela 2. Profil występowania przymiotnika *błękitny* w NKJP (podkorpus zrównoważony) – kanały

Lp.	Kanał	Liczba wystąpień (A)	Słowa w kategorii (B)	Częstość na 1 mln (A/(B/1M))
1	książka	1998	69 405 908	28,787
2	prasa – dziennik	1948	68 102 763	28,604
3	prasa – tygodnik	571	41 703 378	13,692
4	internet	191	19 965 982	9,566
5	prasa – miesięcznik	135	6 549 463	20,612
6	prasa inne	71	30 941 941	2,295
7	rękopis	4	844 750	4,735
8	mówiony	2	1 774 144	1,127
Ogółem		4920	239 288 329	20,561

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016.

Rysunek 2. Profil występowania przymiotnika *błękitny* w NKJP (podkorpus zrównoważony) – kanały (częstości na milion słów)

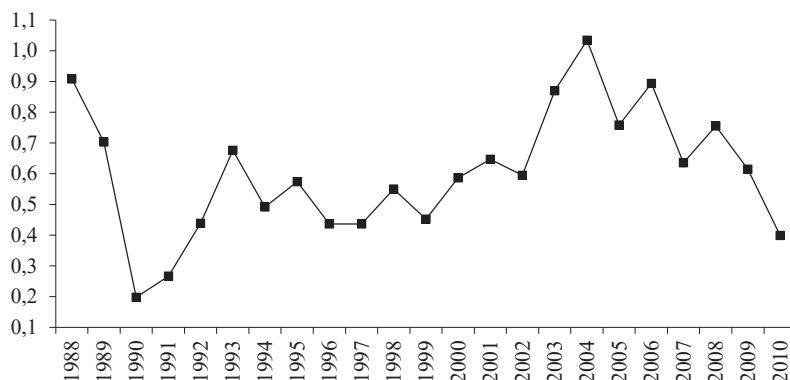
Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016.

¹² Rafał L. Górski, Marek Łaziński, „Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu”, w: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. Adam Przepiórkowski, Mirosław Bańko, Rafał L. Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012), 25–36. Książka dostępna również pod adresem: http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf, dostęp 25.10.2016.

¹³ Górski, Łaziński, „Typologia tekstów”, 16–17.

PELCRA umożliwia również tworzenie profili diachronicznych leksemów i związków frazeologicznych. Pod uwagę brany jest jednak tylko przedział czasowy między latami 1988 a 2010. Tabela 3 i rysunek 3 przedstawiają profil czasowy leksemu *blękitny*. Jak można zauważyć, najczęściej był on używany w roku 2004 (ciekawe byłoby zbadanie, jakie są przyczyny wahań w jego użyciu – kwestia ta wykracza poza ramy tego artykułu).

Rysunek 3. Profil czasowy leksemu *blękitny*
(częstości na 1000 akapitów)

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016.

Tabela 3. Profil czasowy leksemu *blękitny*

Lp.	Rok	Liczba wystąpień	Liczba akapitów w roku	Na 1000 akapitów
1	2	3	4	5
1	1988	5	5 505	0,908
2	1989	8	11 382	0,703
3	1990	2	10 122	0,198
4	1991	5	18 720	0,267
5	1992	37	84 306	0,439
6	1993	70	103 531	0,676
7	1994	68	138 180	0,492
8	1995	76	132 301	0,574
9	1996	68	155 452	0,437
10	1997	77	176 262	0,437
11	1998	115	208 916	0,550
12	1999	119	263 030	0,452
13	2000	156	265 645	0,587
14	2001	252	389 581	0,647
15	2002	310	520 571	0,595
16	2003	553	635 755	0,870
17	2004	498	481 671	1,034

1	2	3	4	5
18	2005	462	608 947	0,759
19	2006	476	532 648	0,894
20	2007	279	438 579	0,636
21	2008	349	462 104	0,755
22	2009	292	475 096	0,615
23	2010	123	308 054	0,399

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016.

3. Kategoria „proza”

W zrównoważonym podkorpusie kategoria „proza” – jak podaje tabela 1 – liczy 4 512 240 słów. Umieszczono w niej teksty z końca XIX, całego XX i początku XXI wieku. Znalazły się w niej utwory uważane za klasykę, które powstały przed rokiem 1939 (podane daty publikacji pochodzą z NKJP), m.in.:

- *Ziemia Obiecana* Władysława Reymonta (*Dzieła wybrane*, 1898),
- *Popioły* (*Dzieła*, 1904), *Wiatr od morza* (1922) oraz *Międzymorze* (1924) Stefana Żeromskiego,
- *Lato leśnych ludzi* Marii Rodziewiczówny (1920),
- *Noce i dnie* Marii Dąbrowskiej (1932),
- *Kariera Nikodema Dyzmy* Tadeusza Dołęgi-Mostowicza (1932),
- *Zazdrość i medycyna* Michała Choromańskiego (1933),
- *Sklepy cynamonowe* Brunona Schulza (1933),
- *Niebo w płomieniach* Jana Parandowskiego (1936),
- *Szatan z siódmej klasy* Kornela Makuszyńskiego (1937),

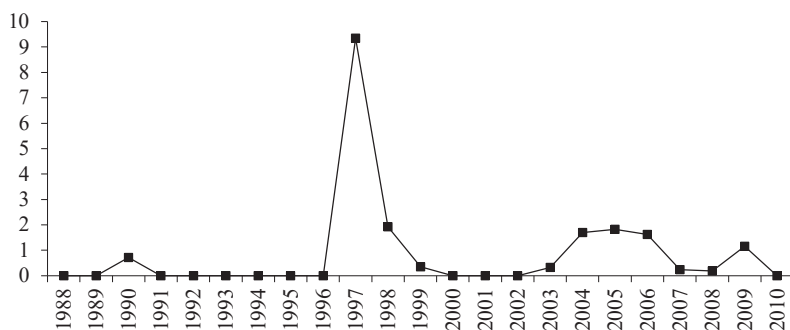
jak również utwory nowsze, opublikowane w XX i na początku XXI wieku (w tym m.in. kryminały i powieści z gatunku *fantasy*), np.:

- *Według lotra* Adama Wiśniewskiego-Snerga (1978),
- *Weiser Dawidek* Pawła Huellego (1987),
- *Hiszpańskie oczy* Marii Nurowskiej (1990),
- *Mięsny księżę* Roberta Dudka (1997),
- *Ankara* Leona Pawlika (1998),
- *Ewa i złoty kot* Joanny Szymczyk (2004),
- *Atalaya. Wojownicy Jagi Rydzewskiej* (2005),
- *Południowy wiatr Arizony* Kazimierza Kaza Ostaszewicza (2006),
- *Fabryka mucholapek* Andrzeja Barta (2008),
- *Piaskowa Góra* Joanny Bator (2009).

4. Leksem *blękitny* w prozie – dane liczbowe

W kategorii „proza” leksem *blękitny* odnotowany został w 199 przykładach występujących w 192 akapitach zawartych w 45 różnych tekstach. Jego częstość wynosi 42,551 na 1 mln słów. Wygenerowany profil czasowy wskazuje na najczęstsze jego użycie w utworach opublikowanych w roku 1997 – 9,346 wystąpień na 1000 akapitów (rysunek 4 i tabela 4), chociaż trzeba tu zaznaczyć, że w roku tym liczba akapitów była znacznie mniejsza niż w następnych latach (z dwoma wyjątkami).

Rysunek 4. Profil czasowy leksemu *blękitny* w kategorii „proza”
(częstości na 1000 akapitów)

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jeho8g9>, dostęp 28.11.2016.

Tabela 4. Profil czasowy leksemu *blękitny* w kategorii „proza”

Lp.	Rok	Liczba wystąpień	Liczba akapitów w roku	Na 1000 akapitów
1	2	3	4	5
1	1988	0	1	0
2	1989	0	1	0
3	1990	2	2 786	0,718
4	1991	0	1	0
5	1992	0	1	0
6	1993	0	1	0
7	1994	0	1	0
8	1995	0	1	0
9	1996	0	1	0
10	1997	7	749	9,346
11	1998	13	6 753	1,925
12	1999	2	5 679	0,352
13	2000	0	1	0
14	2001	0	4 663	0
15	2002	0	1 986	0

1	2	3	4	5
16	2003	1	3 031	0,330
17	2004	9	5 304	1,697
18	2005	13	7 135	1,822
19	2006	10	6 142	1,628
20	2007	2	8 562	0,234
21	2008	3	16 597	0,181
22	2009	10	8 625	1,159
23	2010	0	1	0

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jeho8g9>, dostęp 28.11.2016.

Oprócz określania koloru obiektów naturalnych i sztucznych leksem *błękitny* może występować w związkach frazeologicznych i tytułach (oczywiście nadal będąc nazwą barwy), używa się go także przenośnie (tabela 5).

Tabela 5. Rozkład użyć leksemu *błękitny* w kategorii „proza”

Użycie	Liczba wystąpień	Procent
Część tytułu (<i>Błękitna rapsodia</i> , <i>Błękitny Anioł</i>)	6	3,02
Część związku frazeologicznego (<i>błękitna krew</i>)	4	2,01
Poetyckie, nieokreślone	4	2,01
Nazwa barwy	185	92,96
Ogółem	199	100,00

Źródło: oprac. na podst. danych NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jeho8g9>, dostęp 28.11.2016.

Najbardziej interesuje mnie użycie przymiotnika *błękitny* do opisu obiektów – odnotowane 185 razy, co stanowi prawie 93% wszystkich jego wystąpień w kategorii „proza”. Zagadnieniem tym zajmę się w kolejnej części artykułu.

5. Kolokacje i klasy opisywanych obiektów przez leksem *błękitny*

Wyszukiwarka PELCRA umożliwia badanie kolokacji. Danych do tego dostarcza „moduł automatycznej ekstrakcji kolokacji”¹⁴ zwany *kolokatorem*. Kolikator okazuje się niezwykle przydatny szczególnie w przypadku dużej liczby wystąpień danego słowa. Tabela 6 przedstawia kolokacje z przymiotnikiem *błękitny*: łączy się on z rzeczownikami *smuga*, *dym*, *oko* i *niebo*. Na drugim miejscu uplasował się rzeczownik *smug* – jednak możemy go wyeliminować, gdyż większość wyszukiwań jest identycznych jak w przypadku rzeczownika *smuga*. Lista rankingowa kolokatów została utworzona na podstawie wartości testu chi kwadrat

¹⁴ Pęzik, „Wyszukiwarka PELCRA”, 265.

(χ^2), które wyrażają prawdopodobieństwo, że częstotliwość współwystępowania ósrodka kolokacji (w tym przypadku: *błękitny*) z danymi kolokataami nie jest przypadkowa¹⁵.

Tabela 6. Kolokacje rzeczownikowych przymiotnika *błękitny* w kategorii „proza” (kryteria kolokatu: kontekst z lewej – 1, kontekst z prawej – 1, min. współwystąpień – 5; w nawiasach – liczba wystąpień)

Lp.	Kolokat	Pasujące współwystąpienia	Ogółem	Chi ²
1	smuga	błękitne ___ smugi (3), błękitnymi ___ smugi (1), błękitnych ___ smugach (1), smugę ___ błękitnego (1)	6	110 736,71
2	smug	błękitne ___ smugi (3), błękitnymi ___ smugi (1), błękitnych ___ smugach (1)	5	77 143,76
3	dym	błękitnego ___ dymu (4), błękitnym ___ dymem (2), dymy ___ błękitnymi (1), błękitny ___ dym (1), dymach ___ błękitnych (1)	9	22 897,42
4	oko	błękitne ___ oczy (10), błękitnymi ___ oczami (4), błękitnymi ___ oczyma (1), oczy ___ błękitne (1), błękitnych ___ oczach (1), błękitnych ___ oczu (1), oczyma ___ błękitną (1)	19	9 240,73
5	niebo	błękitne ___ niebo (6), błękitnym ___ niebie (1), błękitnego ___ nieba (1), błękitnemu ___ niebu (1), niebo ___ błękitne (1)	10	4 872,11

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=zsgw8s5>, dostęp 28.11.2016.

Jeżeli celem jest zbadanie, jakie klasy obiektów opisuje przymiotnik *błękitny*, dane uzyskane za pomocą kolokatora nie okazują się wystarczające – należy przeanalizować każdy przykład. Nie tylko chodzi o różne leksemy należące do danego pola leksykalnego odnoszącego się do pewnej klasy obiektów (np. WODA: *woda, morze, ocean, jezioro* itp.). Kiedy leksemy – przymiotnik i określaną rzeczownik – są od siebie oddalone, kolokator nie zidentyfikuje powiązań między nimi.

Jak pokazują dane w tabeli 7, przymiotnik *błękitny* najczęściej używany jest w opisach obiektów naturalnych, takich jak niebo, oczy i woda, natomiast wśród artefaktów dominują teksty.

Przytoczę kilka przykładów użycia leksemu *błękitny* do opisu obiektów naturalnych – nieba i wody:

- (1) *Czarne ptaki kołowały nad górą. Zniżały się w locie lub szybowwały ku słońcu i ni-
kły w **błękitnej toni nieba**.*
(A. Wiśniewski-Snerg, *Według łotra*)
- (2) *Kiwnęła głową pokazując niebo. Na **błękitnej tafli nieba** ukazało się stado małp ze
szywnymi skrzydłami, miarowo i dostojnie rozcinającymi powietrze.*
(R. Dudek, *Mięśny książkę*)

¹⁵ Tamże.

- (3) *Za oknem słońce, jezioro jak błękitna płachta, pachnie nagrzanym piaskiem i sosnowe igły.*
(M. Nurowska, *Hiszpańskie oczy*)
- (4) *Gdy po nocy wietrznej i dżdżystej nastanie cichy i pogodny poranek, a fale nie skaczą już z szumem na płaskie wybrzeża, zostają w białych piaskach **zalewiska błękitne**, smugi wody zapomnianej, każda oddzielona od bujnego wciąż morza wygładzoną mierzeją.*
(S. Żeromski, *Międzymorze*)

Tabela 7. Obiekty i zjawiska opisywane przez przymiotnik *błękitny* w prozie

Obiekty/klasy obiektów		Liczba wystąpień		Procent	
Obiekty naturalne	niebo	31	141	16,76	76,22
	oczy	29		15,68	
	woda	25		13,51	
	woda i niebo	1		0,54	
	dym, mgła	22		11,89	
	ogień	10		5,41	
	fauna	9		4,86	
	flora	4		2,16	
	widnokrąg, góry, wyspa	5		2,70	
	żyły	2		1,08	
	gwiazda	2		1,08	
	śnieg	1		0,54	
Artefakty	odzież	18	35	9,73	18,92
	inne tekstylia	3		1,62	
	meble	3		1,62	
	papier	2		1,08	
	inne	9		4,86	
Światło (naturalne lub sztuczne)		9		4,86	
Ogółem		185		100,00	

Źródło: oprac. na podst. danych NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jeho8g9>, dostęp 28.11.2016.

W przykładach użycia analizowanego przymiotnika do określenia koloru oczu mogą wystąpić porównania (nr 6) i metonimie (nr 7):

- (5) *Ewa od razu rozpoznała piękne, bujne włosy i, aż nienaturalnie **błękitne** oczy w kształcie migdałów.*
(J. Szymczyk, *Ewa i złoty kot*)

- (6) *Oczy jej, błękitne jak w dzień letni dalekie lasy, stawały się z nagle ciemnymi i nabierały siły ognia, na obraz płomieni prędko wybuchających. Wtedy przez krótkie chwile iskrzył się w nich jak gdyby gniew, drżały jakieś pragnienia, żal powstały z niczego...*
(S. Żeromski, *Popioły*)
- (7) *Adam potoczył po zebranych błękitnym spojrzeniem.*
(J. Szymczyk, *Ewa i złoty kot*)

Zauważyć można także metonimiczne zastosowanie przymiotnika *błękitny* (nr 8), jak i jego użycie w metaforycznym opisie przyrody (nr 9, w którym następuje animizacja kwiatów – żabieńców i niezapominajek):

- (8) *Krótko, ale za to niezwykle uroczo, kwitnie błękitnym fioletem trzymetrowy i szeroki krzew *Sophora Secundiflora* o kwiatach jak ogromny bez i zapachu winogron.*
(K. Ostaszewicz, *Południowy wiatr Arizony*)
- (9) *Rzeczka płynęła bystro wąskim pasem błękitu, po którym rozpryskiwały się co chwila srebrne łuski drobnych fal i obmywały długie linie żabieńców i niezapominajek, co żółtymi i błękitnymi oczami patrzyły w wodę, na korowody płowych kielbików goniących się na mieliznach [...]*
(W. Reymont, *Ziemia Obiecana*)

6. *Błękitny* i *niebieski* w tekstach prozatorskich – porównanie

Korpus dostarcza wystarczającego materiału do porównania użyc w prozie leksemów *błękitny* i *niebieski*, które w wielu kontekstach mogą być stosowane wymiennie, przy czym uważa się ten drugi za bardziej poetycki. Tabela 8 przedstawia dane liczbowe dotyczące występowania obu przymiotników w kategorii „proza”. Jak można się tego spodziewać, *niebieski* bywa używany ponad dwa razy częściej niż *błękitny*. Potwierdza to jego status nazwy podstawowej.

Tabela 8. Występowanie leksemów *błękitny* i *niebieski* w kategorii „proza”
– dane liczbowe

Leksem	Liczba przykładów	Liczba akapitów	Liczba różnych tekstów
Niebieski	440	415	68
Błękitny	199	192	45

Źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jm7yv8f>, dostęp 28.11.2016.

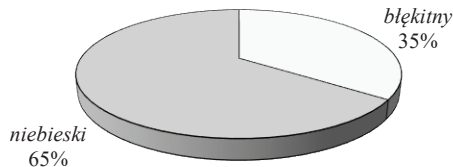
Nie wszystkie jednak wystąpienia leksemu *niebieski* mają związek ze znaczeniem «mający barwę pogodnego nieba» – zdarzają się jego użycia ze znaczeniami pierwotnymi: «dotyczący nieba jako pozornego sklepienia Ziemi» i «dotyczący nieba jako wyobrażanego miejsca pobytu Boga, bogów, aniołów i świętych»¹⁶ – odpowiednio 9,32 i 11,26% użyć (tabela 9). W dalszych rozważaniach interesuje mnie tylko znaczenie «mający barwę pogodnego nieba» (339 przypadków, co stanowi 77% użyć). Jeżeli weźmiemy pod uwagę jedynie to znaczenie, dysproporcje między wystąpieniami obu przymiotników się zmniejszają (35 : 65% – rysunek 5).

Tabela 9. Rozkład znaczeń/użyć leksemu *niebieski* w kategorii „proza”

Znaczenie/użycie	Liczba wystąpień	Procent
«mający barwę pogodnego nieba»	339	77,05
«dotyczący nieba jako wyobrażanego miejsca pobytu Boga, bogów, aniołów i świętych»	50	11,36
«dotyczący nieba jako pozornego sklepienia Ziemi»	41	9,32
Nazwy, tytuły	10	2,27
Ogółem	440	100,00

Źródło: oprac. na podst. danych NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jm7yv8f>, dostęp 28.11.2016.

Rysunek 5. Proporcje między występowaniem w prozie przymiotników *błękitny* i *niebieski*

Źródło: oprac. na podst. danych NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jm7yv8f>, dostęp 28.11.2016.

W tabeli 10 przedstawione są najczęściej spotykane w prozie obiekty i zjawiska opisywane przez przymiotnik *niebieski*. Zdecydowanie dominują dwie klasy obiektów: prawie 29% użyć odnotowanych jest w opisach odzieży i prawie 27% użyć w opisach oczu.

¹⁶ Hasło *niebieski*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/niebieski;2488354.html>, dostęp 28.11.2016.

Tabela 10. Najczęstsze obiekty i zjawiska opisywane przez przymiotnik *niebieski* w prozie (lista rankingowa)

Obiekty/klasę obiektów	Liczba wystąpień	Procent (N = 339)
Odzież	98	28,91
Oczy	91	26,84
Niebo	13	3,83
Woda	12	3,55
Flora	8	2,36
Dym, mgła	6	1,77
Ogień	5	1,47
Światło	5	1,47
Fauna	5	1,47

Źródło: oprac. na podst. danych NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jm7yv8f>, dostęp 28.11.2016.

Tabela 11. Obiekty i zjawiska opisywane przez przymiotniki *błękitny* i *niebieski* w prozie – porównanie procentowe (dane zaokrąglone)

Obiekty/klasę obiektów	<i>błękitny</i>	<i>niebieski</i>
Niebo	17	4
Oczy	16	27
Woda	14	4
Dym, mgła	12	2
Ogień	5	1
Światło	5	1
Flora	2	2
Fauna	5	1
Odzież	10	29

Źródło: oprac. na podst. danych NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3>, dostęp 26.11.2016; <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=jm7yv8f>, dostęp 28.11.2016.

Jeżeli porównamy klasy obiektów opisywane przez przymiotnik *niebieski* z tymi opisywanymi przez *błękitny* (tabela 11), okaże się, że *niebieski* wyspecjalizował się bardziej w określaniu koloru ubrań i oczu niż innych obiektów, natomiast *błękitny* częściej występuje w deskrypcjach nieba (co jest zrozumiałe ze względów stylistycznych), wody, mgieł i dymów oraz podobnie – lecz rzadziej niż *niebieski* – również oczu.

7. Wnioski

Jak pokazuje analiza materiału wyekscerpowanego z podkorpusu zrównoważonego NKJP, *błękitny* używany jest w prozie częściej niż w tekstach innych, nieliterackich kategorii. Jego częstość wynosi w prozie 42,551 na 1 mln słów, natomiast w tekstach publicystycznych

występuje dwa razy rzadziej (częstość 21,626), podobnie w literaturze faktu (22,79), w tekstach informacyjno-poradnikowych i naukowo-dydaktycznych jeszcze rzadziej (odpowiednio: 7,923 i 7,488). W tekstach mówionych *błękitny* notowany jest sporadycznie – w kategorii „konwersacyjne” jego częstość jest bardzo niska – 1,127 na 1 mln słów. Przytoczone tu dane przemawiają za tym, by rzeczywiście uważać to słowo za wyszukane, „książkowe”.

Dane korpusowe dostarczyły też materiału pozwalającego na wychwycenie różnic – nie tylko frekwencyjnych – w stosowaniu przymiotników *błękitny* i *niebieski*. Okazało się, że w prozie ten pierwszy częściej używany jest w opisach nieba, wody, dymów i mgieł, natomiast drugi służy do deskrypcji ubrań i oczu. Dobrze byłoby przeanalizować użycie tych leksemów w tekstach całego korpusu, by określić, czy te tendencje można zaobserwować jedynie w utworach literackich czy też może ta specjalizacja występuje również w innych typach tekstów¹⁷.

Bibliografia

- Ampel-Rudolf, Mirosława. *Kolory. Z badań leksykalnych i semantyczno-składniowych języka polskiego*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1994.
- Badyda, Ewa. „Niebieskie oczy matki i błękitne oczy królowej Amazonek, czyli funkcje koloru niebieskiego w poezji Zbigniewa Herberta”. *Język Polski*, 81/1–2 (2001): 68–75.
- Bańko, Mirosław, red. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Białoskórska, Mirosława. „Pole błękitu w lirykach Leopolda Staffa”. W: *Barwa w języku, kulturze i literaturze II*, red. Ewa Komorowska, Danuta Stanulewicz, 103–125. Szczecin: Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe ZAPOL, 2010.
- Doroszewski, Witold, red. *Słownik języka polskiego*. Dostęp 26.11.2016. <http://sjp.pwn.pl/doroszewski>.
- Dunaj, Bogusław, red. *Nowy słownik języka polskiego*. Warszawa: Wilga, 2005.
- Górski, Rafał L., Łaziński, Marek. „Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu”. W: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. Adam Przepiórkowski, Mirosław Bańko, Rafał L. Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, 25–36. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. Dostęp 25.10.2016. http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_książka.pdf.
- Górski, Rafał L., Łaziński, Marek. „Typologia tekstów w NKJP”. W: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. Adam Przepiórkowski, Mirosław Bańko, Rafał L. Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, 13–23. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. Dostęp 25.10.2016. http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_książka.pdf.
- Handke, Kwiryna. „Niebieskie lasy”. *Prace Językoznawcze* 26. *Studia Historycznojęzykowe* (2001): 58–62.
- Komorowska, Ewa. „Niebieski/błękitny в польском языке и синий/голубой в русском языке в семантико-когнитивном плане”. W: *Русистика и современность. Материалы X международной научно-практической конференции 26–28 октября 2007*. Т. 1. *Лингвокультурология и межкультурная коммуникация*, red. Ирина П. Лысакова, 170–177. Санкт-Петербург: Издательский дом «МИРС», 2007.

¹⁷ W demonstracyjnej wersji Korpusu Języka Polskiego PWN liczącej ok. 3 700 000 słów (już niedostępnej w internecie) można było zaobserwować podobne tendencje (zob. Danuta Stanulewicz, „Polish colour terms referring to blue: A corpus view”, w: *Further Insights into Semantics and Lexicography*, red. Ulf Magnusson, Henryk Kardela, Adam Głaz (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007), 87–99), jednak dobrze byłoby sprawdzić je w znacznie większym korpusie, jakim jest NKJP.

- Komorowska, Ewa. „O kolorze nieba w zwierciadle współczesnego języka polskiego i rosyjskiego”. W: *Слово в словаре и дискурсе. Сборник научных статей к 50-летию Харры Вальтера*, red. Валерний М. Мокменко, Михаил Алексеенко, 113–119. Moskwa: Издательство «Эллис», 2006.
- Komorowska, Ewa. *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010, 156–165.
- Pęzik, Piotr. „Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP”. W: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. Adam Przepiórkowski, Mirosław Bańko, Rafał L. Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, 253–273. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. Dostęp 25.10.2016. http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf.
- Słownik języka polskiego PWN*. Dostęp 26.11.2016. <http://sjp.pwn.pl/sjp/blekitny;2445299.html>.
- Stanulewicz, Danuta. „Is the Polish term for blue a typical basic colour term?”. W: *Cognitive Linguistics Today*, red. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Kamila Turewicz, 417–433. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002.
- Stanulewicz, Danuta. „Blue in English and Polish”. W: *Europa der Sprachen: Sprachkompetenz – Mehrsprachigkeit – Translation. Akten des 35. Linguistischen Kolloquiums in Innsbruck 2000. Teil I: Sprache und Gesellschaft*, red. Lew N. Zybatow, 213–222. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2003.
- Stanulewicz, Danuta. „Polish colour terms referring to blue: A corpus view”. W: *Further Insights into Semantics and Lexicography*, red. Ulf Magnusson, Henryk Kardela, Adam Głaz, 87–99. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2007.
- Stanulewicz, Danuta. *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.
- Stanulewicz, Danuta. „On using componential analysis in investigating colour vocabulary: Features of selected Polish words for blue”. W: *Linguistic Insights: Studies on Languages*, red. Isabel de la Cruz Cabanillas, Cristina Tejedor Martinez, 70–83. Alcalá: Universidad de Alcalá Servicio de Publicaciones, 2014.
- Stanulewicz, Danuta. „Stażość i zmienność w polskim leksykonie barw: ewolucja nazw barw niebieskich”. W: *Stażość i zmienność w językach i kulturach świata. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Ewie Komorowskiej z okazji 30-lecia pracy naukowej*. T. I, red. Dorota Dziadosz, Agnieszka Krzanowska, Agnieszka Szlachta, 395–416. Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014.
- Stanulewicz, Danuta. „Wykorzystanie korpusów w badaniach znaczenia (na przykładzie nazw barw)”, w: *Słowa bez tajemnic I: Słowa w systemie i w tekście*, red. Beata Milewska, Dagmara Maryn-Stachurska, 22–43. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016.
- Tokarski, Ryszard. *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Wydanie drugie rozszerzone. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- Zaręba, Alfred. „Nazwy barw niebieskich w dialektach i historii języka polskiego”. *Język Polski*, 30 (1950): 11–31.
- Zaręba, Alfred. *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*. Wrocław: Ossolineum, 1954.

Leksem *blękitny* w polskiej prozie (badania korpusowe)

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie występowania przymiotnika *blękitny* w tekstach zgromadzonych w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP), dostępnym pod adresem www.nkjp.pl. Pod uwagę brana jest kategoria „proza” w podkorpusie zrównoważonym, a dane zostały wyekscerpowane przy pomocy wyszukiwarki PELCRA.

Jak pokazuje analiza materiału wyekscerpowanego z podkorpusu zrównoważonego NKJP, *blękitny* używany jest w prozie częściej niż w tekstach innych, nieliterackich kategorii. Dane korpusowe przemawiają za tym, by uważać to słowo za wyszukane, „książkowe”.

Dane korpusowe dostarczyły materiału pozwalającego na wychwycenie różnic – nie tylko frekwencyjnych – w stosowaniu przez prozaików przymiotników *blękitny* i *niebieski*. Ten pierwszy częściej używany jest w opisach nieba, wody, dymów i mgieł, natomiast drugi służy do deskrypcji ubrań i oczu.

The lexeme *blękitny* ‘blue’ in the Polish prose: A corpus-based study

Summary

The purpose of the article is to discuss the occurrence of the adjective *blękitny* in the texts collected in the category “prose” of the National Corpus of Polish, available at www.nkjp.pl. The data have been excerpted from the balanced subcorpus with the search engine PELCRA. As the analysis demonstrates, *blękitny* is used in prose more frequently than in other texts, non-literary categories, and that is why, this word should be regarded as sophisticated and bookish.

The corpus data allow for identifying differences not only in the frequency but also in the use of the words *blękitny* and *niebieski* by prose writers. *Blękitny* is used more often to describe the sky, water, smoke and mist, whereas *niebieski*, which is the basic term for blue in Polish, is employed to describe clothes and eyes.